

कुल पृष्ठ संख्या-28 (कवर पेज सहित)

क्रम संख्या.....

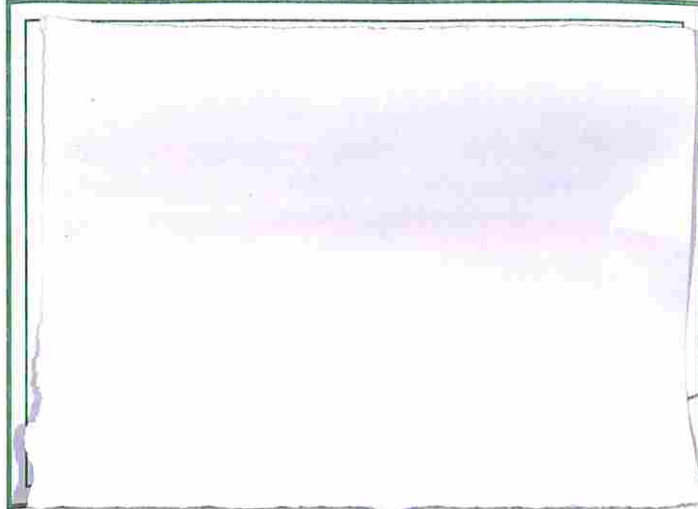
37689

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड, राजस्थान, अजमेर

वरिष्ठ उपाध्याय परीक्षा

(परीक्षार्थी द्वारा स्वयं पूरा जाना चाहिये)

नोट :- परीक्षार्थी उपरोक्त के अतिरिक्त उत्तर पुस्तिका के अन्य किसी भी भाग में अपना नामांक नहीं लिखें।

माध्यम - हिन्दी ☒

अंग्रेजी ☐

विषय संस्कृत वाङ्मय

परीक्षा का दिन बुधवार

दिनांक 18/02/26

नोट :- परीक्षार्थी के लिए आवश्यक निर्देश इस पृष्ठ के पिछले भाग पर उल्लेखित हैं। जिन्हें सावधानी पूर्वक पढ़ लें व पालना अवश्य करें।

परीक्षक हेतु निर्देश :- (1) परीक्षक को उपरोक्त सारणी अनुसार प्राप्तांक भरना अनिवार्य है, अन्यथा नियमानुसार दंडित किया जायेगा।

(2) परीक्षक उत्तर पुस्तिका के अन्दर के पृष्ठों के बायीं ओर निर्धारित कॉलम में लाल इंक से अंक प्रदत्त करें।

(3) कुल योग भिन्न में प्राप्त होने पर उसे पूर्णांक में ही परिवर्तित कर अंकित करें (उदाहरणार्थ : $15\frac{1}{4}$ को 16, $17\frac{1}{2}$ को 18, $19\frac{3}{4}$ को 20)

प्रश्नवार प्राप्तांको की सारणी (परीक्षक के उपयोग हेतु)			
प्रश्नों की क्रम संख्या	प्राप्तांक	प्रश्नों की क्रम संख्या	प्राप्तांक
1	18	19	$3\frac{1}{2}$
2	6	20	4
3	12	21	—
4	2	22	—
5	⑤ 2	23	—
6	2	24	—
7	2	25	—
8	2	26	—
9	2	27	—
10	2	28	—
11	2	29	—
12	2	30	—
13	2	31	—
14	3	योग	78
15	$\times$ ③ $2\frac{1}{2}$	प्राप्त अंको का कुल योग (Round off)	
16	2	अंकों में	शब्दों में
17	3	78	अष्टहत्तर
18	4		

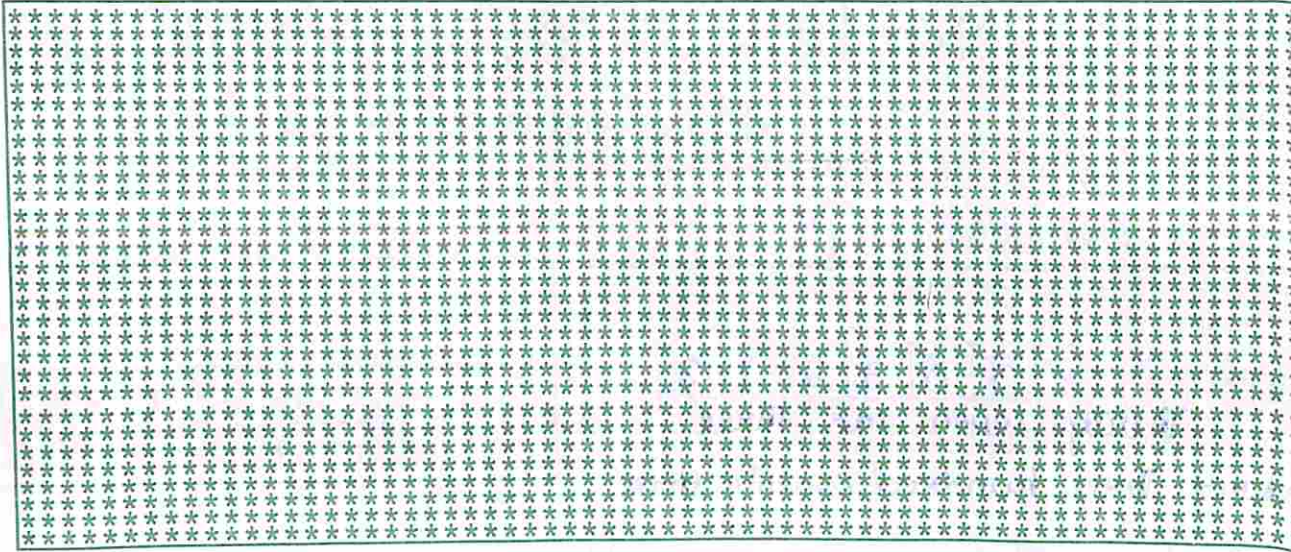
परीक्षक के हस्ताक्षर.....

(Signature)

संकेतांक

4 0 1 4 5

प्रमाणित किया जाता है कि इस उत्तर पुस्तिका के निर्माण में बोर्ड द्वारा प्रदत्त 58 जी.एस.एम. ईको मैपलिथो कागज ही उपयोग में लिया गया है। 177/2024

परीक्षार्थियों के लिए आवश्यक निर्देश

1. समस्त प्रश्नों का हल निर्धारित शब्द सीमा में इसी उत्तर पुस्तिका में करना है। विशेष परिस्थिति अतिरिक्त उत्तर पुस्तिका, उत्तर पुस्तिका भरी हुई होने पर पर्यवेक्षक एवं वीक्षक की अनुशंसा पर उपलब्ध कराई जायेगी।
2. प्रश्न-पत्र पर निर्धारित स्थान पर अपना नामांक लिखें।
3. प्रश्न-पत्र हल करने के पश्चात् जिस पृष्ठ पर हल समाप्त होता है, उस पर अन्त में "समाप्त" लिखकर अन्त के सभी रिक्त पृष्ठों को तिरछी लाइन से काटें।
4. निम्न बातों का विशेष ध्यान रखें अन्यथा अनुचित साधनों की रोकथाम अधिनियम के तहत कार्यवाही की जा सकेगी :-
  - (i) उत्तर पुस्तिका के ऊपर/अन्दर तथा प्रश्नोत्तर के किसी भी भाग में चाही गई सूचना के अलावा अपना नामांक, नाम, पता, फोन नम्बर अथवा पहचान की कोई अन्य प्रकार की सूचना आदि अंकित नहीं करें अन्यथा "अनुचित साधनों के प्रयोग" के अन्तर्गत कार्यवाही की जावेगी।
  - (ii) उत्तर पुस्तिका के पृष्ठों को फाड़ें नहीं। उत्तर-पुस्तिका के मुख पृष्ठ पर अंकित संख्या के अनुसार पृष्ठ पूरे होने चाहिये। परीक्षार्थी उत्तरपुस्तिका प्राप्त करते ही पृष्ठ संख्या की जांच कर यदि पृष्ठ कम/अधिक या क्रम में नहीं हैं तो वीक्षक से तुरन्त बदलवा लें।
  - (iii) परीक्षा केन्द्रों पर पुस्तक, लेख, कागज, केलक्यूलेटर, मोबाईल, पेजर आदि किसी भी प्रकार का इलेक्ट्रॉनिक उपकरण तथा किसी भी प्रकार का हथियार आदि ले जाना निषेध है।
  - (iv) वस्त्र, स्कूल, ज्योमेट्री बॉक्स पर कुछ भी न लिखकर लावें। टेबल के आस-पास कोई अनुचित सामग्री नहीं होनी चाहिये, इसकी जांच कर लें।
  - (v) अपनी उत्तर पुस्तिका/ग्राफ/मानचित्र आदि परीक्षा भवन से बाहर ले जाना दण्डनीय अपराध है। अतः परीक्षा समाप्ति पर उत्तर पुस्तिका वीक्षक को बिना सौंपे परीक्षा कक्ष नहीं छोड़ें।
5. उत्तरों को क्रमानुसार एक ही स्थान पर लिखें। प्रश्न क्रमांक भी सही अंकित करें, अन्यथा उत्तर स्वरूप परीक्षक को 1 अंक कम करने का अधिकार है। बीच में उत्तर पुस्तिका के पृष्ठ रिक्त छोड़ें। गणित विषय के लिए रफ कार्य उत्तर पुस्तिका के अंतिम पृष्ठों पर करें तथा तिरछी लाइन से काटें।
6. जहाँ तक हो सके प्रश्न के सभी भाग के उत्तर, उत्तर पुस्तिका में एक ही स्थान पर अंकित करें।
7. भाषा विषयों को छोड़कर शेष सभी विषयों के प्रश्न-पत्र हिन्दी-अंग्रेजी दोनों भाषा में मुद्रित किसी भी प्रकार की त्रुटि/अन्तर/विरोधाभास होने पर हिन्दी भाषा के प्रश्न को ही सही माना जाये।

परीक्षक द्वारा प्रदत्त अंक	प्रश्न संख्या	परीक्षार्थी उत्तर
		२२ ख०६ - अ ११
1x10=10		
1	i. अ) द) विधिसूत्रम्	
1	ii) अ) इष	
1	iii) स) खष	
1	iv) ब) यत	
1	v) ब) भैक्षम्	
1	vi) द) लृटलकारः	
1	vii) स) सि	
1	viii) अ) स्यतासील्लुटोः	
1	ix) ब) आर्धधातुकम्	
1	x) द) गौरसिंह	
1	xi) स) शिववीरः	
1	xii) ब) दुर्जनः	

में ही

त

ही

वा
केतसार
लें

कार

चेत

है,

ण्ड

न

खा

हैं।

ना

परीक्षक द्वारा प्रदत्त अंक	प्रश्न संख्या	परीक्षार्थी उत्तर
1	xiii)	अ) सुजनता ✓
1	xiv)	स) आचार्यानी ✓
1	xv)	द) पितामहः ✓
1	xvi)	स) द्वादश ✓
1	xvii)	अ) बुधः ✓
1	xviii)	ब) सप्तविंशतिः ✓
1	2.	i) युष्मद्स्मदोरन्यतरस्यां <u>खञ्</u> च । ✓
1		ii) तेन दीव्यति <u>खनति</u> जयति जितम् । ✓
1		iii) तिङ् शित् सार्वधातुकम् । ✓
1		iv) शिवराजविजयस्य कथावस्तुः <u>त्रिषु</u> विशमेषु विभक्तमस्ति । ✓
1		v) मणिना भूषितः <u>सर्पः</u> किमसौ न प्रायङ्करः । ✓
1		vi) अश्विनी भरणी चैव <u>कृत्तिका</u> रोहिणी तथा । ✓

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

1x12=12

1

3.

i) 'काकम्' इत्यत्र अण् प्रत्ययः स्यात्। ✓

1

ii) 'वादरिकः' इत्यत्र ठक् प्रत्ययः स्यात्। ✓

1

iii) भवति इत्यत्र भू धातोः। ✓

1

iv) शिववीरेण ✓

1

v) असिधाराव्रतं सतां विधत्ते। ✓

1

vi) तखः फलोद्गमैः नम्राः भवन्ति। ✓

1

vii) अर्यी ✓

1

viii) अश्विनी अश्विनी ✓

1

ix) बहुवचनम् ✓

1

x) स्त्रीलिंगम् ✓

1

xi) सूर्यः / रविः ✓

1

xii) मेष राशिः ✓

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

खण्ड - ब

2

4.

राजनः

BSER-177/2024

राजः अपत्यम् इति लौकिक विग्रहे, राजन् इत्सु
इति अलौकिक विग्रहः । "तस्यापत्यम्" इति
सूत्रेण अण प्रत्ययः स्यात् । राजन् इत्सु अण
इति जाते । "कृततद्धितसमासाश्च" इति सूत्रेण
प्रातिपदिक संज्ञायाम् राजन् इत्सु अण
इति स्यात् । "सुपोधातुप्रातिपदिकयोः" इति
सूत्रेण सुबन्त प्रत्यय लोपः स्यात् । राजन् अ
जायते । अनुबद्धलोपे णस्य इत्संज्ञायाम् राजन् अ
इति स्यात् । पुनः प्रातिपदिक संज्ञायाम्
राजन् इति जाते । स्वाँजसम - ओट् - शस् -
टा - ष्याम् - भिस् - डे - ष्याम् - ष्यस् -
इ.सि - ष्याम् - ष्यस् - इ.सु - ओस् - आम्
- डि - ओ - सुप् इति सूत्रेण सु प्रत्यये
राजन् + सु इति जाते । उपदेशेऽननुनासिक
मित् इति सूत्रेण उकारस्य इत्संज्ञायाम्,
सम्प्रनुषो र्वः इति सूत्रेण रत्वे, खरवसानो
विसर्जनीयः इति सूत्रेण विसर्गे, "राजनः"
इति रूपं स्यात् ।
"राजनः" इति रूपं सिद्धम् ॥

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंकप्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

(2)

5.

भवथ

भू धातोः सत्तायाम् इत्यर्थे कर्तरित्वं विवक्षायां
 “वर्तमाने लट्” इति सूत्रेण लटलकारे मध्यम
 पुरुष बहुवचनम् । भू + लट् इति अवस्थायां,
 “तिप् - तस् - सि - सिप् - थस् - थ - मिप् - वस् - मस्
 ताडताप् - स - थासाधांश्च मिङ् - महिङ्” इति सूत्रेण
 “थ” प्रत्यये, भू + थ इति स्यात् ।
 “तिङ् शित्सार्वधातुकम्” इति सूत्रेण सार्वधातुक
 संज्ञायाम् “कर्तरि शप्” इति सूत्रेण शप् प्रत्यये
 भू शप् (अ) थ इति स्यात् ।
 “सार्वधातुकार्धधातुकयोः” इति सूत्रेण सार्वधातुक
 परस्य रगन्तङ्स्य गुण स्यात् । भौ अ थ
 इति जायते । “रुचोऽयवायावः” इति सूत्रेण
 ओकारस्य अवादेशे, भव अ थ इति
 जाते । पुनः प्रातिपदिक संज्ञायाम् “भवथ”
 इति जाते ।
 “भवथ” इति रूपं सिद्धम् ।

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

(2)

6. भूयात्

भू धातोः सत्तायाम् इत्यर्थे, कर्तरित्वं विवक्षायां
आशीलिङ्लकार प्रथमपुरुषैकवचने स्यात् ।
“आशिषि लिङ्लोटौ” इति सूत्रेण
आशीलिङ्लकार, भू + लिङ् इति स्यात् ।
तिप् - तस् - सि - सिप् - थस् - थ, - मिप् - व
मस् - तौङ्ताब् - स-थासाथोह्वमिङ् - मदिङ् इति
सूत्रेण तिप् प्रत्यये, भू + तिप् (ति) इति
जाते, लिङ्गाशिषि इति सूत्रेण आर्धधातु
संज्ञा, यासुट् परस्मैपदेषुदात्तो ङिन्च इति
सूत्रेण यासुट् आगम, भू यासुट् (यासु) इति जाते,
इति जाते, ~~स्ति~~ भू यासु ति इति स्यात् ।
लिङ् सलोपीङनन्त्यस्य ^{माधुर्ये} इति सूत्रेण सलोपे
भू या ति इति जाते, इतश्च इति सूत्रेण
इलोपे भू या त् इति जाते ।
भूयात् इति रूपं सिद्धम् ।

BSER-17/7/2024

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

(2)

३.

सूत्रावलक्षणम् - " वरणादिभ्यश्च "

इदं विधिसूत्रं वर्तते । एकपदात्मकम् इदं सूत्रम् ।
वरणादिभ्यः च इति पदच्छेदः । वर्णादिभ्यः
इति पञ्चम्यन्तं पदं अस्ति ।

वृत्तिः - इति सूत्रेण अञ् प्रत्ययः लोपः स्यात् ।
च इति जनपदे लुप इति अनुवृत्तिः ।

उदाहरणम् → विदिशम् - विदिशायाः अदूरभवं
वरणाः - वरणानाम् अदूरभवं

BSER-17/2024

कोः संयो-

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

2

8.

पण्डित अम्बिकादत्तव्यासः संस्कृतसाहित्यक्षेत्रे
प्रमुख स्थानं भजते।

कविः स्वकीयः सामवतनाटके स्वपरिचयं ददाति।

९९ जातो जयपुरनगरे, वाराणस्यां तथा कलित
सत्वर कविता सविता, गौडः कोडण्यम्बिकादत्तः ॥

प्रमुख रचना वर्तते :-

- i) शिवराजविजयम् → ऐतिहासिक उपन्यासः अ
- ii) गणेशशतकम्
- iii) सामवतनाटकम्
- iv) रेखागणितम्
- v) कथाकुसुमम्

2

9.

कविः भर्तृहरिः संस्कृतसाहित्यक्षेत्रे प्रमुखस्थानं
वर्तते।

प्रमुख रचना - नीतिशतकम्
शृंगारशतकम्
वैराग्यशतकम्
वाक्यपदीयम्

नीतिशतकम् मुक्तक काव्य अस्ति। नीतियुक्त सर
मधुरं च छन्दस्य विशाल संग्रहः अस्ति।
सर्व भाषायाम् महान कृतिः अस्ति। “शीलं
भूषणम्” आदि महान सूक्तयः संकलनं अस्ति।

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

(2)

10.

वीरस्य भार्यायाः

- i) वीरपत्नी.
- ii) वीरभार्या

(2)

11.

पत्नीपत्योः स्त्रीणि नामानि :-

- i) दंपती
- ii) जंपती
- iii) जायापती

(2)

12.

पञ्चादश तिथीनां :-

- प्रतिपदा
- द्वितीया
- तृतीया
- चतुर्थी
- पञ्चमी
- षष्ठी
- सप्तमी
- अष्टमी
- नवमी
- दशमी
- एकादशी

P.T.O.

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

द्वादशी

त्रयोदशी

चतुर्दशी

कृष्णपक्षे अमावस्या शुक्लपक्षे च पूर्णिमा

(2)

13.

योगाः सप्तविंशतिः भवन्ति ।

तेषु पञ्च नामानि :-

i) विषकम्भः

ii) प्रीतिः

iii) आयुष्मान्

iv) सौभाग्यम्

v) शोभनः

BSER-177/2024

११ खण्ड - स ११

11, 12, 13, 14. ख)

सूत्रावतरण :-

११ क्रमादिभ्यो वुन्

$$1\frac{1}{2}$$

इदं सूत्रं विधिसूत्रम् वर्तते । द्विपदात्मकम् इदं
सूत्रम् । क्रमादिष्यः वुन इति पदच्छेदः ।
इति सूत्रेण प्रत्यय स्यात् । तदधीते तद्वेद इति अनुवृत्तिः ।
तेन सूत्रस्य अर्थो भवति यत् -

“क्रमादिगणपठित शब्देभ्यो । सुबन्त प्रातिपदिकात्
बुन् प्रत्यय स्यात्” ।

उदाहरणम् :-

क्रमकः : क्रममा अधीते, क्रम अम सम्बन्ध

પદક : પદમ અદ્ધીતે , પદ્ અમ વુન

શિક્ષક: શિક્ષામ અધીતે, શિક્ષા અમ વૂન

મીમાંસક: - મીમાંસામ્ અધીતે, મીમાંસા અમ્ વુન

विशेष सूत्र :-

ए० युवोरनाकौ" इति सूत्रेण तु स्थाने
अकादेशे ।

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

1 1/2

ग)

सूत्रावतरण :-

“ ग्रामाद्यख्यौ ”

इदं सूत्रम् विधिसूत्रम् स्यात् । रूपदात्मकम्

इदं सूत्रम् । ग्रामाद् य ख्यौ इति पदच्छेदः

ग्रामाद् पञ्चम्यन्तं रूपवचनं पदमस्ति ।

इदं सूत्रेण द्वौ प्रत्ययौ स्यात् ।

तेन सूत्रस्य अर्थो भवति यत् -

“ ग्रामं शाब्दात् क्रमशः य खञ् च इति
द्वौ प्रत्ययौ स्यात् ” ।

उदाहरणम् :

१) ग्राम्यः - ग्रामि जातो भवं वा

२) ग्रामीणः - ग्रामे जातो भवं वा

विशेष कार्य :-

“ आयनेयीनीयिः फटखट्टां प्रत्ययादीन्

इति सूत्रेण खस्य स्थाने ईन् स्यात् ।

यथा - ग्रामीणः ।

1. #2 (2) 15.

क)

श्लोकः - विपदि - - - महात्मनाम् ॥

 संदर्भः - इदं श्लोकः कविः भर्तृहरिः विरचितम्
नीतिशतकम् नामकं मुक्तखण्डकाव्यात्
उद्धृतः अस्ति ।

 प्रसंगः - अस्मिन् श्लोके कविः कथयति यत्
महात्मनाम् प्रकृतिं केषाम् भवति ।

 पदच्छेदः - विपदि धैर्यम् अथ अभ्युदये क्षमा,
सदसि वाक्पटुता, युधि विक्रमः,
यशसि च अभिरुचिः व्यसनं श्रुती,
प्रकृतिं सिद्धं इदं हि महात्मनाम् ।

 अन्वयः - अथ विपदि धैर्यम्, अभ्युदये क्षमा,
सदसि वाक्पटुता, युधि विक्रमः,
यशसि च अभिरुचिः, श्रुती व्यसनं,
इदं हि महात्मानाम् प्रकृतिं सिद्धम् ।

 व्याख्या :- अथ - निरंतरम्, विपदि - विपत्ति,
आपत्ति काले, धैर्यम् - साहसम्,
अभ्युदये - समृद्धिकाले, क्षमा - क्षमा,
सदसि - सभायाम्, वाक्पटुता - वाक्-
चातुर्यं, युधि - रणक्षेत्रे, युद्धभूमौ,
यशसि - कीर्ति, च अभिरुचिः -
विशेष रुचिः, श्रुती - शास्त्रज्ञानम्

1. 1/2 (2)

व्यसनम् - अप्रयासं, इदं - इयम्,
निश्चयेन - हि, महात्मानाम् - सज्जनानाम्
प्रकृतिसिद्धम् → नैसर्गिक सिद्धम्।

भावार्थः - कविः उपदिशति यत् आपत्तिकाले
धैर्यम्, समृद्धिकाले क्षमा, सभायाम्
वाक्चातुर्यं, युधि स्वभूमौ पराक्रमः,
कीर्तिमभिरुचिः, शास्त्रज्ञानम् व्यसनं
स्तानि सर्व गुणं महात्मानाम् स्वभाव
सिद्धं अस्ति।

व्याकरणं :- महात्मानाम् - महान् आत्मा यस्य सः
(बहुव्रीहि)

कोष :- विपदि आपत्ति इत्यमरः।
महात्मनाम् सज्जनानाम्।

गुणः :- प्रसादः
रीतिः :- वैदर्भी
छन्दः :- द्रुतविलम्बितम्

रीक्षक द्वारा प्रदत्त अंक	प्रश्न संख्या	परीक्षार्थी उत्तर
1+1+2	16.	क) देवालयां परितः भक्ताः सन्ति। ङ) रामः अश्वात् अपतत्। ख) चित्तः ऋतेण शुद्धं भवति।
1+1+3	17.	ख) गुरुः छात्रेभ्यः विद्यां ददाति। ग) ते बालकाः पुस्तकं पठन्ति। घ) बालकः गुरुम् पुस्तकं याचते।

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंकप्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

९९ खण्ड - ६

2+2 (4) 18. क) दाक्षिः

2

BSER-17/2024

दक्षस्य अपत्यम् इति लौकिक विग्रहे, दक्ष इंस
इत्यालौकिक विग्रहे। ९९ अत इष्य इति सूत्रेण
इष्य प्रत्यये अपत्याङर्थे, दक्ष इंस इष्य इति
जाते। कृततद्धितसमासाश्च इति सूत्रेण
प्रातिपदिक संज्ञायाम् दक्ष इंस इष्य इति जाते।
सुपोधातुप्रातिपदिकयोः इति सूत्रेण सुप् लोपे।
दक्ष इष्य इति जाते। अनुबन्ध लोपे दक्ष इ
इति स्यात्। तद्धितेष्वचामादेः इति सूत्रेण
आदिवृद्धि स्यात्, दाक्ष इ इति जाते, यचि
भम् इति सूत्रेण भसंज्ञायाम्, यस्येति च
इति सूत्रेण अ लोपे दाक्ष इ इति जाते।
पुनः प्रातिपदिक संज्ञायाम् दाक्षि इति जाते।
स्वाँजस - अम - ओट - टा - भ्याम् - भिस -
डे - भ्याम् - इयस् - जसि - भ्याम् - भिस -
इंस - ओस - भाम् - डि - ओ - सुप् इति
सूत्रेण सु प्रत्यये, सस्य रुत्वे विसर्गे इति
सूत्रेण विसर्गदेशे, दाक्षि इ इति रूपं
सिद्धम्।

घ) धार्मिकः

धर्मं चरति इत्यर्थे , धर्मं अमं चरति इति लौकिकं अलौकिकं च विग्रहः। धर्मं चरति इति सूत्रेण ठक् प्रत्यये अनुबन्धः लोपे , धर्मं अमं ठ इति जाते। सुपोधातुप्रातिपदिकयोः इति सूत्रेण सु लोपे , धर्मं ठ इति जाते। ठस्यैकः इति सूत्रेण ठस्य इकादेशो , धर्मं इक् इति जाते। किति च इति सूत्रेण आदिवृद्धिः स्यात्। धर्मं इक् इति जाते। यच्च भ्रम इति सूत्रेण भ्रसंज्ञायाम् , यस्येति च इति सूत्रेण अलोपे धर्मं इक् इति जाते , पुनः प्रातिपदिकं संज्ञा धार्मिक इति स्यात्। स्वोऽसमौट - अम - भौट - शस - टा - भ्याम् - भिस् - डे - भ्याम् - भ्यस् , डःसि - भ्याम् - भ्यस् , डःस - ओस् - भ्याम् - भिस् - भ्यो - सुप् इति सूत्रेण सु प्रत्यये धार्मिक + सु इति जाते। सस्य रुत्वे विसर्गे इति सूत्रेण विसर्गादेशो , धार्मिकः इति जायते। धार्मिकः इति खणं सिद्धम्।

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंक

प्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

1+2½ = (3½) 19. क)

गद्यांशः - ततः - - - - - ध्वनिमिवाऽश्रौषीत्।

संदर्भः → इदं गद्यांशः पण्डितः अम्बिकादत्तव्यासेन
विरचितम् शिवराजविजयम् नामक
ग्रन्थात् उद्धृतः।

प्रसंगः → अस्मिन् गद्यांशे कविः कथयति यत्
दौवारिकः कषाम् अस्ति।

2½

BSER-17/7/2024

पर्यायशब्दाः → ततः - ततः, संवृत्ते - संवृत्ते,
किञ्चित् → ईषत्, अन्धकारे - तमे,
धूप - धूमेनैव - प्रकाशेनैव, व्याप्तसु -
व्याप्त, हरित्सु भृशुण्डी → आग्नेयास्त्रं,
स्कन्धे - कन्धे, निधाय - स्थापित्वा,
निपुणं - चतुरम्, निरीक्षमाणः → निरीक्षम्
कृतः, आगत - प्रत्यागतञ्च → आगच्छत
गच्छतञ्च, विद्वान् →, प्रतापदुर्ग -
यन्नामकं दुर्ग, दौवारिकः → द्वारपालः,
कस्यापि, पादक्षेपध्वनिम् → चरणक्षेप
ध्वनिम्, अश्रौषीत् → आकर्ण्यति।

व्याख्या → व्याप्त अन्धकारे दीपकस्य प्रकारे
प्रतापदुर्गस्य निपुण दौवारिकः स्कन्धे
आग्नेयास्त्रं स्कन्धे स्थापयित्वा इतः
ततः च निरीक्षम् कृतः । तदैव कस्य
अपि चरणक्षेपहवनिम् अत्रौषीत् ।

विशेषः → धूमेनेव - धूमेन एव (माद्गुणः)
इति सूत्रेण गुणसन्धिः ।
कस्यापि - कस्य + अपि (दीर्घ सन्धि)
स्कन्धे → सप्तमी विभक्त्यान्त
शकवचनं ।

(4)

20.

क) ^{११} परोपकाराय सतांविभूतयः ११परोपकाराय वहन्ति नद्यः ;परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः ।परोपकाराय दुहन्ति गावः ;परोपकारार्थमिदं शरीरम् ॥

वयं मनुष्याः सन्ति । वयं व्यक्तित्वस्य निमणि
अहिंसा, सत्य, अर्थोर्ध्व, जीवदया,
परोपकारः इत्यादयः महान् गुणाः सहायकाः
भवन्ति । प्रकृतिः वयं उपरि महान् उपकारः
कृतः ।

परोपकारः अर्थात् परोषा उपकारः । स्वस्वार्थानां
त्यक्त्वा परहिताय क्रियमाणं कार्यं, परोपकारः
इत्युच्यते । परोपकारः कृत्तत्वेन प्रसन्नतां
प्राप्नोति । पिपासेभ्यो जलम्, वस्त्रहीनेभ्यो
वस्त्रम्, निर्धनेभ्यो धनम्, अशिक्षाभ्यः
शिक्षा आदि महान् पुण्यस्य कार्याः सन्ति ।
तदुक्तं भर्तृहरिः नीतिशतकम् :-

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन,
दानेन पाणिर्न तु कुङ्कुलणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां,
परोपकारैर्न तु चन्दनेन ।

अर्थात् भ्रष्टं कुण्डलेन न विभाति अपितु त्रुटम्,
दानेन पाणिः विभाति करवत्त्रयेन न, कायः
चन्द्रेण न अपितु परोपकारे विभाति । अतस्व
पथम् परोपकारः कुर्मः । परोपकारः महान् धर्मोऽस्ति ।
सर्वशास्त्राणां सारः परोपकारेव अस्ति ।
परोपकारः सर्व मनुष्याणां मूल कर्तव्यः अस्ति ।
अतस्व कथयति -

अष्टादश पुराणेषु,

त्यासस्य वचनद्वयम् ।

परोपकाराय पुण्याय,

पापाय परपीडनम् ॥

वयं मातापितरौ गुरु च अपि महान् उपकारी
अस्ति ।

स्ति

21/3/2026

९९ इति समाप्तम् ९९

प्रश्न संख्या

प्रश्न संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

BSER-1772024

परीक्षक द्वारा
प्रदत्त अंकप्रश्न
संख्या

परीक्षार्थी उत्तर

BSER-177/2024

परीक्षक द्वारा प्रश्न संख्या	प्रश्न संख्या

26

परीक्षार्थी उत्तर

BSER-177/2024

